

А. Аманжолұлы¹

¹Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара академиясы,
Алматы, Қазақстан
(E-mail: aidinknb@mail.ru)

Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру проблемасын зерттеудегі жүйелік тұғырдың әлеуеті

Мақалада Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру проблемасын зерттеудегі әдіснамалық негізі ретінде жүйелік тұғырдың әлеуеті мен мүмкіндіктері ашылады. Жүйелік тұғыр мағынасын ашу мақсатында әр түрлі авторлардың «әдіснама», «тұғыр», «әдіснамалық тұғыр», «жүйе» және «жүйелік тұғыр» ұғымдарының анықтамалары берілді. Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру процесінің құрылымын анықтау үшін жүйелік тұғырды қолданып, осы процестің компоненттері мен элементтері анықталды. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру моделінің элементтерін құрайтын жүйелік тұғырдың негізгі ұғымдары, ұстанымдары мен әдістері көрсетілді. Мақала диссертациялық зерттеу және Қазақстан Республикасы Ғылым және білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыратын зерттеу аясында дайындалды (Грант № AP196113/0222).

Кілт сөздер: курсант, Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары, тарихи сана, жүйе, әдіснама, әдіснамалық тұғыр, жүйелік тұғыр.

Kіріспе

Адам өміріндегі ең күрделі және жан-жақты рухани құбылыстардың бірі – оның тарихи санасы. Бұл адамның білім мен тарих туралы күнделікті идеялардан жоғары деңгейге көтеріле алатынына байланысты – адамзаттың өткенін оның барлық қарама-қайшылықтары мен күрделілігінде түсіну, өз халқына жататындығын түсіну, тарихи процестердің мәнін түсіну және осы білімді басшылыққа алу мүмкіндігі.

Осы жағдайларда өткеннің объективті бейнесін жасау жалпыұлттық бірлікті қалыптастырудың, Қазақстан Республикасының мемлекеттік бірегейлігін қалыптастырудың, оның егемендігін нығайтудың, азаматтық пен патриотизмге тәрбиелеудің басты факторларының біріне айналады. Тарих – бұл халықтың жады, онда ол күш, әлеуметтік шығармашылық пен болашаққа серпіліс үшін шабыт алады.

2023 жылғы 17 маусымда Түркістан қаласында өткен Ұлттық құрылтайдың екінші отырысында Қазақстан Республикасының Президенті әділетті Қазақстанды құру үшін жас ұрпақты адал азамат етіп тәрбиелеуіміз керектігін және ұлттық бірегейлігімізді нығайтып, еліміздің жаңа құндылықтарын орнықтыру үшін ұлтымыздың тарихи санасын жаңғырту қажеттігін айтты [1].

Зерттеу әдістері

Зерттелетін мәселе бойынша ғылыми дереккөздерге және оқу-әдістемелік құжаттарға, әдебиеттерге талдау, жалпылау және синтез жүргізілді.

Негізгі бөлім

Ғылыми зерттеуді жүргізу үшін оның ғылыми аппаратына сүйене отырып, диссертациялық зерттеудің әдіснамалық өрісін анықтау қажет, оның негізінде проблема туралы түсінік құрылады, мақсаттар мен міндеттер, сондай-ақ оларды шешу жолдары анықталады және иерархиялық түрде салыстырылады, бұл зерттеу мәселесін неғұрлым толық ашуға мүмкіндік береді. Бұл Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде тәрбие және идеологиялық жұмыс процесінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру проблемасын зерттеу үшін әдіснамалық тұғырлар шеңберін қарастыру және анықтау қажеттілігін тудырады.

Әдіснама ұғымы – бұл құрылым, логикалық ұйымдастыру, іс-қимыл әдістері мен құралдары туралы ілім [2].

Әдіснаманың тағы бір анықтамасы – теориялық және практикалық қызметті ұйымдастыру және құру қағидаттары мен тәсілдерінің жүйесі, сондай-ақ осы жүйе туралы ілім» [3].

Э.Г. Юдиннің пікірінше, әдіснама, ең алдымен ғылыми танымның әдіснамасы, яғни ғылыми-танымдық іс-әрекеттің құрылу қағидаттары, формалары мен әдістері туралы ілім. Ғылым әдіснамасы ғылыми зерттеудің компоненттерін – оның объектісін, талдау пәнін, зерттеу міндетін, осы типтегі мәселені шешуге қажетті зерттеу құралдарының жиынтығын сипаттайды, сонымен қатар мәселені шешу процесінде зерттеушінің қозғалыс реттілігі туралы түсінік қалыптастырады [4].

Е.И. Пургина әдіснаманы қызметті ұйымдастыру туралы ілім ретінде қарастырады. Сонымен қатар, барлық іс-шараларға әдіснама қажет емес екенін атап өткен жөн. Адамның барлық іс-әрекеттерін репродуктивті және өнімді деп бөлуге болады. Өнімді іс-әрекет объективті немесе субъективті жаңа

нәтиже алуға бағытталған. Сауатты орындалған кез-келген ғылыми-зерттеу іс-қимылы әрқашан объективті жаңа нәтижеге бағытталған. Оқытушының инновациялық іс-қимылы объективті жаңа және субъективті жаңа нәтижеге бағытталуы мүмкін. Сондықтан өнімді іс-әрекет жағдайында оны ұйымдастыру қажеттілігі туындайды, яғни әдіснаманы қолдану қажеттілігі [5].

Кез-келген зерттеу педагогика ғылымының әдіснамалық бағдарларына сүйенеді. Өз кезегінде әдіснамалық бағдарлар тиісті әдіснамалық тұғырлар мен қағидаттарды қамтиды.

Зерттеу пәніне әдіснамалық тұғырларды анықтау мақсатында баса назар аударылатын жүйе құраушы факторларды анықтауға мүмкіндік беретіні белгілі, бұл курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру бойынша тәрбие және идеологиялық жұмыс процесінің мазмұнын өзгерту.

Ғылымда әдіснамалық тұғыр деп табиғи немесе әлеуметтік шындықтың кез-келген объектісін тану немесе қайта құру процесінде қолданылатын ұғымдар, идеялар, әдістер мен тәсілдер жиынтығы түсініледі. Оның әдіснамалық мағынасында қабылданған «тұғыр» ұғымын зерттеудің қағидатты әдіснамалық бағдары ретінде, зерттеу объектісі қарастырылатын көзқарас ретінде (объектіні анықтау тәсілі), зерттеудің жалпы стратегиясын басқаратын ұғым немесе қағидат ретінде анықтауға болады [6].

Біздің зерттеуімізде әдіснамалық тұғырлардың әлеуетін қарастыру Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру процесін зерттеуге бағытталған. Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде тәрбие және идеологиялық жұмыс процесінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыруды зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде жүйелік тұғыр таңдалды. Оның түпкілікті мағынасы – нысандарды жүйе ретінде қарастыру. Жүйелілік тұғырының тікелей негізін қалаушылар деп Л. фон Берталанфи, А.Д. Холл, Р.И. Фейджин, А.А. Богданов, В.Г. Афанасьев, И.В. Блауберг, Б.Ф. Ломов, А.И. Ракитов, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин және басқалар саналады. Педагогикадағы жүйелелік тұғырына басымырақ көңіл аударған ғалымдар В.П. Беспалько, А.В. Барабанщиков, Т.А. Ильина, Н.В. Кузьмина, В.А. Якунин және басқалар [7, 8]. Ал енді жүйелік тұғырдың негізгі анықтамаларын қарастырайық: жүйе – өзара байланысты қарым-қатынаста болатын және белгілі бір тұтастықты, бірлікті туғызатын элементтердің жиынтығы. Жүйе грек сөзінен system – үйлесім, организм, құрылғы, одақ, жүйе, басқару органы – деген ұғымды білдіреді. Қазақстандық ғалымдар М. Сарыбеков, М. Сыдықназаров жүйе – бұл біртұтас, күрделі бірлік деп санайды, ол құбылыспен байланысты элементтер жиынтығын біріктіреді, ортақ мақсат пен басқару жұмысының біртұтас бірлігі, қоршаған ортамен өзара әрекеттеседі [9]. В.П. Беспальконың [10] пікірі бойынша, педагогикалық жүйені ұйымдасқан және мақсатты оқытуды құру үшін қажетті өзара

байланысты құралдардың, әдістер мен процестердің белгілі бір жиынтығы ретінде қарастырған жөн.

Жүйелік тұғыр – зерттеу әдіснамасындағы бағыт, ол объектіні қатынастар мен олардың арасындағы байланыстар жиынтығындағы элементтердің тұтас жиынтығы ретінде қарастыруға, яғни объектіні жүйе ретінде қарастыруға негізделген. Жүйелік тұғыр табиғатта, қоғамда, ойлауда болатын процестерді зерттеуге таным мен диалектика теориясын қолдану формасы. Оның мәні жүйелердің жалпы теориясының талаптарын жүзеге асырудан тұрады, оған сәйкес зерттеу процесінде әрбір объект үлкен және күрделі жүйе ретінде және сонымен бірге жалпы жүйенің элементі ретінде қарастырылуы керек [11].

Қазіргі жағдайда жүйелілік тұғыр адам өмірінің барлық салаларында кеңінен қолданылып келеді және ғылыми таным әдіснамасының және әлеуметтік-педагогикалық тәжірибенің маңызды бағыты ретінде өзінің лайықты орнын тапты. Соңғы онжылдықтарда жүйелі тұғырдың негіздері білім беру процесінде белсенді қолданылуда. Оқу орындарындағы білім берудің теориясын ғылыми негіздеу және дамыту үшін жүйелі тұғыр ерекше маңызға ие. Бұл тұғыр зерттеушілерді зерттелетін тұтас нысанды құрам-бөліктерге жіктеп, олардың сан-алуан ішкі байланыстарын сипаттап, бірыңғай теориялық бейнеге келтіруге бағыттайды.

И.А. Алехин және онымен бірге жарияланған О.Н. Ефремов, И.П. Подласый, П.И. Пидкасистый [12] сияқты ғалымдардан құрылған авторлар тобының пікірлерін басшылыққа ала отырып, курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру процесін жүйелік құрылым ретінде, ал оның қолданылуын, іске асырылуын белсенді педагогикалық процес ретінде қарастыру қажет.

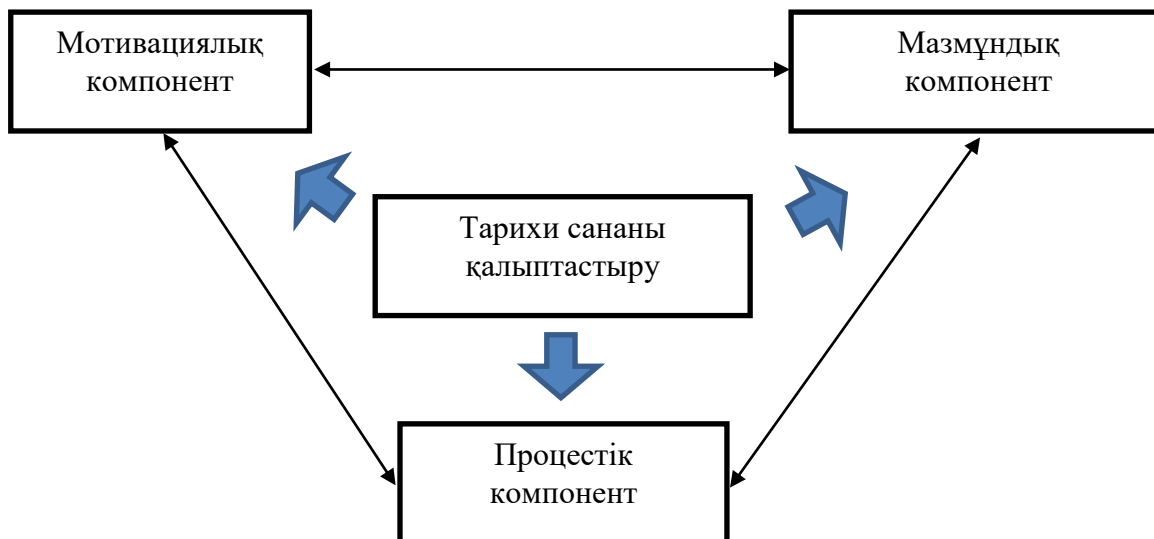
А.И. Жилина [13] зерттеу мен педагогикалық жүйелердегі жүйелік тұғырды жүйенің бар элементтерін талдауға ғана емес, сонымен қатар жетіспейтін элементтер мен ішкі жүйелерді синтездеуге, жобалауға арналған құрал ретінде қарастырады. Оның көзқарасы бойынша педагогикалық зерттеу барысында модель құру процесі келесі реттілікпен жүзеге асырылады:

- жүйелік талдау (қажеттіліктер мен мүмкіндіктерді бағалау);
- жүйелік бағдарламалау (ағымдағы мақсаттарды анықтау, іс-қимыл жоспарлары мен бағдарламаларын құру);
- жүйелік жобалау (жүйені, оның ішкі жүйелері мен компоненттерін жобалау, жүйені іске қосу, оны тексеру, ақауларды жою);
- жүйеге қызмет көрсету (түзету).

Жүйелік тұғыр курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру мәселесін әртүрлі өзара байланысты элементтерден тұратын күрделі, көп қырлы құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру процесінің құрылымын анықтау

үшін жүйелік тұғырды қолданып, осы процестің компоненттері мен элементтерін таңдаған жөн. Зерттеу барысында біз курсанттардың тарихи санасын қалыптастырудың негізгі компоненттерін анықтадық: мотивациялық, мазмұндық, процестік (1-сурет).

1-сурет – Курсанттардың тарихи санасын қалыптастырудың компоненттері

Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру бірнеше негізгі элементтерді қамтиды:

- жалпы білім беретін пәндер циклінің міндетті компонентіне кіретін «Қазақстан тарихы», «Философия», «Мәдениеттану», «Саясаттану» және «Әлеуметтану» және профильді компонентінің «Қазақстанның әскери тарихы» пәндері;

- тәрбие және идеологиялық жұмыс (ақпараттық-тәрбие жұмысы, әлеуметтік-құқықтық жұмыс, мәдени-бос уақыт жұмысы);

- әлеуметтік және мәдени орта;

- тұлғаның жеке мотивациясы, сәйкестілігі және жеке тәжірибеге негізделген түсінігі.

- субъектілердің курсанттардың тарихи санасын қалыптастыруға әсері. Олармен қолданылатын оқыту және тәрбиелеу тәсілдері мен әдістері, тарихи білімді игеруге ықпалы.

Жүйелік тұғыр Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру процесіне әсер ететін әртүрлі факторлардың интеграциясына және олардың жүйенің әртүрлі элементтері арасындағы қатынастарға назар аударады. Мысалы, оқу бағдарламасы мен тәрбие және идеологиялық жұмысының мазмұны

курсанттардың тарихи санасына қалай әсер етеді? Білім беру бағдарламалары тәрбие іс-шараларымен біріктіріліп жүйелі түрде жүргізілуі керек. Мысалы, Қазақстан тарихын зерделеу естелік іс-шараларға қатысумен, тарихи көркем немесе деректі фильмдермен толықтырылуы мүмкін, бұл курсанттардың тарихты түсінуі мен эмоционалды байланысын күшейтеді. Курсанттардың әлеуметтік ортасы, олардың тарихи санасының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Ұлттық дәстүрлер мен әлеуметтік нормалардың ұрпақтан-ұрпаққа қалай берілетінін зерттеу тарихи түсініктердің қалай қалыптасатынын түсінуге көмектеседі.

Тарихи сананың қалыптасуы динамикалық процесс. Ол саяси жағдай, әлеуметтік өзгерістер және білім беру жүйесінің дамуы сияқты әртүрлі факторлардың әсерінен өзгереді. Сонымен қатар жүйенің бір элементіндегі өзгерістер басқаларға қалай әсер ететінін ескеру маңызды.

Білім берудің барлық кезеңінде тарихи сананың өзгеруі мен дамуын есепке алу. Яғни, оқу және тәрбие процесінде курсанттардың құндылықтары мен көзқарастарының қалыптасуы мен өзгеруі. Бұл жерде мәдениетті, дәстүрді және тарихи мұраны құрметтеу сияқты ұлттық құндылықтарды білім беру мен тәрбие және идеологиялық жұмыс бағдарламаларын біріктіру маңызды аспект болып табылады. Бұл тарихи сананы қалыптастырудың бірыңғай негізін құрайды.

Осыған байланысты сыртқы әсерлерге төзімді болатындай жүйенің тұрақтылығы маңызды. Ол үшін қазіргі болып жатқан жағдайларды ескере отырып, оқу және тәрбие процестерін бейімдеу қажет.

Жүйелік тұғырды қолдану маңызды ұғымдарды қамтиды: жүйе, жүйелілік, құрылым, процесс, функция, күйі. Жүйелік тұғырдың ұстанымдары (қағидаттары): бірлік, тұтастық, динамикалық, иерархиялы, құрылымдау және өзін-өзі ұйымдастыру.

Жүйелік тұғыр келесі әдістерді қамтиды:

Функционалды талдау – оқу және тәрбие процестерінің нәтижелерін және олардың курсанттардың тарихи санасына әсерін бағалау. Алынған білімнің тәрбие және идеологиялық жұмыстың нәтижелері курсанттардың мінез-құлқы мен көзқарастарында қалай қалыптасатынын түсіну үшін тестілеуді, сауалнамаларды және сұхбаттарды жүргізуді қамтиды.

Жүйелік-құрылымдық талдау – тарихи сананың қалыптасуына әртүрлі факторлардың өзара байланысы мен әсерін анықтау үшін жүйелік-құрылымдық талдау әдістерін қолдану.

Модельдеу – процестерді жақсы түсінуге және қиындықтарды анықтауға көмектесетін жүйенің әртүрлі элементтерінің өзара әрекеттесуін сипаттайтын модель құру [7, б.195].

Бұл ұғымдар, ұстанымдар мен әдістер Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру

моделін құруға көмектеседі.

Зерттеушілердің жұмыстарына сүйене отырып, жүйелік тұғырды қолдану курсанттардың тарихи санасы бағаланатын белгілі бір құрылым ретінде қарастыруға мүмкіндік беретінін көре аламыз, оның деңгейлерін (төмен, орташа, жоғары) бөліп көрсете отырып, тарихи сананың бір деңгейінен екіншісіне ауысуы сандық және сапалық өзгерістерге байланысты. Мысалы, курсанттардың тарихи санасының қалыптасу деңгейінің өсуі немесе нәтижелердің оң немесе төмендеу жағына өзгеруі.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Әскери және арнаулы оқу орындарында курсанттардың тарихи санасын қалыптастыруды зерттеуге жүйелік тұғыр проблеманы әртүрлі элементтер мен факторлардың күрделі өзара іс-қимылы ретінде қарастырады. Бұл білім беру ортасында курсанттардың ұлттық құндылықтарға негізделген тарихи санасының қалыптасуын жақсарту үшін тиімді ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтары негізінде тәрбие және идеологиялық жұмыс процесінде курсанттардың тарихи санасын қалыптастыру мәселесін зерттеудегі жүйелік тұғыр әлеуетін негіздеу бізге тарихи сананы қалыптастырудың моделі мен әдістемесін тұтас жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ұлттық құрылтайдың екінші отырысы // [Электрондық ресурс]. - URL: <https://www.akorda.kz/> (қаралған күні: 2025.06.02.).
2. Советский энциклопедический словарь. – М.: Большая российская энциклопедия, 2002. -145 с.
3. Таубаева Ш. Т., Мақсұтова М. А. Салыстырмалы педагогика. Оқулық. ҚР ҰҚК Шекара академиясы. – Алматы: 2023. - 408 б.
4. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности // Методологические проблемы современной науки. – М.: Наука, 1978. – 391 с.
5. Пургина Е.И. Методологические подходы в современном образовании и педагогической науке. - М., 2009. – 172 с.
6. Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя: от теории к практике. – Алматы: Научное издание, 2016. – 423 с.
7. Таубаева Ш.Т. Педагогика әдіснамасы. Оқу құралы. – Алматы: Қарасай, 2013. – 432 б.
8. Писарева Т.А. Общие основы педагогики: конспект лекций. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.xliby.ru/pedagogika> (қаралған күні: 2025.06.02.).

9. Сарыбеков М.Н., Сыдыкназаров М.К. Словарь науки. Общенаучные термины и определения, науковедческие понятия и категории. Учебное пособие. - Алматы: Триум «Т», 2015. – 504 с.
10. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: Издательство ИПО МО России, 1995. – 336 с.
11. Таубаева Ш.Т. Философия и методология педагогики: учебник. Под редакцией д.филос.н., профессора А.Р. Масалимовой. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. - 350 с.
12. Военная педагогика: Учебное пособие. Под общей редакцией И.А. Алехина. – М.: ВУ, 2007. -23 с.
13. Жилина А.И. Системный подход как методология педагогического исследования // Человек и образование, 2007. №10-11. – С. 15-20.

А. Аманжолұлы

Потенциал системного подхода в изучении проблемы формирования исторического сознания курсантов на основе национальных ценностей Республики Казахстан

В статье раскрываются потенциал и возможности системного подхода как методологическая основа исследования проблемы формирования исторического сознания курсантов на основе национальных ценностей Республики Казахстан. В целях раскрытия сущности системного подхода даны определения разных авторов понятиям «методология», «подход», «методологический подход», «система» и «системный подход». Для определения структуры процесса формирования исторического сознания курсантов на основе национальных ценностей Республики Казахстан были определены компоненты и элементы данного процесса. Также были расписаны основные понятия, принципы и методы системного подхода, составляющие элементы модели формирования исторического сознания курсантов на основе национальных ценностей Республики Казахстан. Статья подготовлена в рамках диссертационного исследования и исследования, финансируемого Комитетом науки Министерства науки и образования РК (Грант № AP196113/0222).

Ключевые слова: курсант, национальные ценности Республики Казахстан, историческое сознание, система, методология, методологический подход, системный подход.

A. Amanzholuly

The potential of a systematic approach in studying the problem of the formation of historical consciousness of cadets based on the national values of the Republic of Kazakhstan

The article reveals the potential and possibilities of a systematic approach as a methodological basis for studying the problem of forming the historical consciousness of cadets based on the national values of the Republic of Kazakhstan. In order to reveal the essence of the system approach, definitions of the concepts "methodology", "approach", "methodological approach", "system" and "system approach" are given by different authors. To determine the structure of the process of forming the historical consciousness of cadets based on the national values of the Republic of Kazakhstan, the components and elements of this process were identified. The basic concepts, principles and methods of a systematic approach that make up the

elements of the model for the formation of the historical consciousness of cadets based on the national values of the Republic of Kazakhstan were also described. The article was prepared as part of a dissertation research and research funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan (Grant no. AR196113/0222).

Keywords: cadet, national values of the Republic of Kazakhstan, historical consciousness, system, methodology, methodological approach, systematic approach.

References:

1. Ulttyq quryltaydyń ekiqabatty otyrysty // [Electronic resource]. - URL: <https://www.akorda.kz/> [in Kazakh.]
2. Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar'. (2002). [Soviet Encyclopedic Dictionary]. – M.: Bol'shaya rossiyskaya entsiklopediya, 2002. -145 p.
3. Taubaeva, Sh. T., Maksutova, M. A. (2023). Salystyrmaly pedagogy. [Comparative pedagogy]. Okulyk. KR UKK Shekara akademiya – Almaty: - 408 p.
4. Yudin, E.G. (1978). Sistemnyy podkhod i printsip deyatel'nosti // Metodologicheskiye problemy sovremennoy nauki. [System approach and principle of activity // Methodological problems of modern science] – M.: Nauka, – 391 p.
5. Purgina, Ye.I. (2009). Metodologicheskiye podkhody v sovremennom obrazovanii i pedagogicheskoy nauke. [Methodological approaches in modern education and pedagogical science]. - M.: – 172 p.
6. Taubayeva, SH.T. (2016). Issledovatel'skaya kul'tura uchitelya: ot teorii k praktike. [Research culture of the teacher: from theory to practice]. – Almaty: Nauchnoye izdaniye, – 423 p.
7. Tawbaeva, Ş.T. (2013). Pedagogika ädisnaması. [Pedagogical methodology]. Oqw quralı. – Almatı: Qarasay, – 432 p.
8. Pisareva, T.A. Obshchiye osnovy pedagogiki: konspekt lektsiy. [General foundations of pedagogy]: lecture notes. [Electronic resource]. - URL: <http://www.xliby.ru/pedagogika> [in Rus.].
9. Sarybekov, M.N., Sydyknazarov, M.K. (2015). Slovar' nauki. Obshchenauchnyye terminy i opredeleniya, naukovedcheskiye ponyatiya i kategorii. [Dictionary of science. General scientific terms and definitions, scientific concepts and categories]. Uchebnoye posobiye. - Almaty: Trium «T», – 504 p.
10. Bepal'ko, V.P. (1995). Pedagogika i progressivnyye tekhnologii obucheniya. [Pedagogy and progressive teaching technologies] – M.: Izdatel'stvo IPO MO Rossii, – 336 p.
11. Taubaeva, Ş.T. (2020). Filosofıâ i metodologiâ pedagogiki: [Philosophy and methodology of pedagogy] učebnik. Pod redakciej d.filos.n., professora A.R. Masalimovoj. – Almaty: K, azak, universiteti, - 350 p.
12. (2007). Voyennaya pedagogika:[Military pedagogy] Uchebnoye posobiye. Pod obshchey redaktsiyey I.A. Alekhina. – M.: VU, -23 p.
13. Zhilina, A.I. (2007). Sistemnyy podkhod kak metodologiya pedagogicheskogo issledovaniya // [Systems approach as a methodology of pedagogical research] Chelovek i obrazovaniye, №10-11. – P. 15-20.

Аманжолұлы Айдын	Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара академиясының 2-курс докторанты, Алматы, Қазақстан
Аманжолұлы Айдын	докторант 2 курса Пограничной академии Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, Алматы, Казахстан
Amanzholuly Aydin	2nd year doctoral student of the Border Academy of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan